J. Gonda

Varia over Indonesische Telwoorden

In: Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde 109 (1953), no: 1, Leiden, 23-31

This PDF-file was downloaded from <http://www.kitlv-journals.nl>

VARIA OVER INDONESISCHE TELWOORDEN

Niet alleen de Indonesische rangtelwoorden, waarover ik elders enige opmerkingen maakte ¹⁾, ook de hoofdtelwoorden schijnen me nog aanleiding te geven tot menige kanttekening. Om op een paar punten nader in te gaan:

I. Het is opvallend, maar niet onverklaarbaar, dat de Indonesische 'oertaal', evenals de Indoeuropese en Semietische — in tegenstelling tot tal van historisch bekende talen — niet alleen een volledige reeks numeralia 1—10, maar ook een woord voor de waarde 100, en zelfs een voor 1000; moet hebben bezeten ²⁾. Hieruit blijkt een op dit punt vroegtijdige, ongetwijfeld door praktijk van het dagelijkse leven gestimuleerde, intellectuele ontwikkeling. Zoeken we 'het Indonesische stamland' in de kustgebieden van Achter-Indië die Kern en Kuhn daarvoor destijds aanwezen ³⁾, en overwegen we alle gegevens die ons tot een vroegtijdig maritiem en commercieel verkeer doen besluiten, dan mogen we concluderen tot een verband — zoals dat elders aan te tonen valt ⁴⁾ — tussen de relatief uitgebreide reeks telwoorden en economische omstandigheden. In de behoefte aan nog hogere meer gefixeerde telwoorden heeft de Indonesiër, evenals vele andere bewoners der aarde, op de duur voornamelijk op twee manieren voorzien. Ten eerste door verschillende uitdrukkingen voor „een grote hoeveelheid, verbijsterend veel, ontelbaar en derg.” voor een meer bepaalde waarde te gaan bezigen. Wanneer men leest dat in zekere Indonesische

---

¹⁾ Zie 'Observations on ordinal numbers', in Bingkisan budi, Opstellen aangeboden aan Ph. S. v. Ronkel, Leiden 1950, p. 135 vlgg.

²⁾ Zie bv. ook G. Ferrand, in Meillet-Cohen, *Les langues du monde*, Parijs 1924, p. 432; O. Dempwolff, *Vergl. Lautlehre des austronesischen Wortschatzes*, III, Berlin 1938, p. 176, 187.

³⁾ H. Kern, in *Versl. Med. Kon. Ak. v. Wet. Amsterdam* 1889 (= *Verspr. Geschr.*, VI, p. 105 vlgg.); E. Kuhn, in *Beiträge zur Sprachenk. Hinterindiens*, Sitz. ber. kön. bayer. Ak. d. Wiss. München 1889, I, p. 236.

⁴⁾ Een en ander over telwoorden bij W. Hartner, *Zahlen und Zahlensysteme bei Primitiv- und Hochkulturvölkern*, Paideuma II, p. 268 f.

talen de „hogere getallen geen bepaalde betekenis”⁵⁾ hebben, dan geldt hetzelfde vaak ten aanzien van het dagelijks spraakgebruik van het grotere publiek in het Westen. Ten tweede door ontlening aan een meer uitgebreid stelsel van telwoorden van een volk waarmee men geografische, commerciële, culturele betrekkingen onderhield: het zeer verbreide woord voor miljoen stamt uit Italiaans en Frans, en Papua idiomem ontleen al woorden voor veel lagere getallen uit Indonesisch taalgebied⁶⁾.

Oudtijds ontleenden verscheidene IN talen ook enkele woorden behorende tot deze categorie uit het Sanskrit⁷⁾. In Javaans, Sumatraanse, Celebische en andere talen werd Skt. *lakṣa*- „100 000” opgenomen voor 10 000, terwijl Mal. *seketi* „100 000” teruggaat op Skt. *koṭi*- dat in het telwoordensysteem gefixeerd pleegt te worden op „10 miljoen”. Het komt me voor dat deze ‘semantische verschuivingen’ te verklaren zijn uit het feit dat dergelijke telwoorden, gelijk gezegd, in het dagelijkse leven der Archipel-bewoners gebezigd werden als zgn. limiet-getallen (hoogst bekende getallen) met vage betekenis en op de duur (weer) min of meer gefixeerd raakten op de waarden van ronde getallen die op 1000 volgen⁸⁾.

II. In een voordracht gewijd aan enkele IN telwoorden⁹⁾ vroeg Van Ronkel zich af aan welk misverstand of welke verschuiving de vervanging van *dualapan (dat men voor „8” verwacht en in Mal. en Sund. als (*dualapan*) *delapan* inderdaad aantreft) door *salapan* in het Minangkabaus moet worden toegeschreven. In het Sundaas betekent de corresponderende vorm *salapan* op doorzichtige wijze (1 afgenomen, nl. van 10, subtractieve telmethode¹⁰⁾): 9. Liever dan aan een misverstand zou ik in dit geval denken aan het vrij veel voorkomende verschijnsel dat telwoorden die in de reeks op elkaar volgen elkaar in hun uiterlijke vorm beïnvloeden. Bij aftellen, nummeren, opsommen enz.

⁵⁾ Van der Tuuk, *Tobasche Spraakkunst*, 1867, p. 217. Men denke bv. aan DBat. *gēlap* en Bar. *sainu* (zie Adriani, Bar.-Ned. Wdb., p. 198 en *Spraakkunst*, p. 322). Vgl. K. Sethe, *Von Zahlen und Zahlworten bei den alten Ägyptern*, *Schriften d. wiss. Ges. Strassburg* 25 (1916); Codrington, *Melan. Lang.*, p. 249 e.a.

⁶⁾ Vgl. ook A. Capell, *The linguistic position of South-Eastern Papua*, Sydney 1943, p. 260 vlgg.

⁷⁾ Zie mijn *Sanskrit in Indonesia*, Nagpur 1952, p. 199 vlgg.

⁸⁾ Voor verdere bijzonderheden het in de vorige noot genoemde boek, t.a.p.

⁹⁾ Ph. S. van Ronkel, *De telwoorden 8 en 9 in de IN talen*, *Verslag 8e Congres Oost. Gen. Ned.* 1936, p. 43 vlgg.

¹⁰⁾ *Literatuur* by A. Debrunner und J. Wackernagel, *Altindische Grammatik*, III, Göttingen 1930, p. 386 ff.

worden de numeralia dikwijls achtereenvolgens genoemd of opgedreund. Overdracht van syllabetal en rythme, overname van de aanvangsklank van een vorig of volgend lid van de reeks kunnen daarvan het gevolg zijn. Ned. *tachtig* is onder invloed van *zeventig*, *negentig* ontstaan (men denke hierbij aan IN gevallen als *tolu no pulo* „30”, zo ook 50, 70, 80, 90, maar *wopatu pulu* „40”, zo ook 60, in het Bulanga; *patañ-puluh* „40” na *teluñpuluh* „30”, in het Javaans, enz.); Ned. *sestig*, *fijftig* en *feertig* (de spelling *z-* en *v-* naar *ses*, *vijf* etc. stemt niet met de werkelijkheid overeen) hebben hun stemloze anlaut ontleend aan de hogere tientallen, die in Middelnederlands *tsēventich*, *sēventich* enz. luiden¹¹⁾. Het woord voor „8” in het Griekse dialect van Heraklea is *hoπτω* inplaats van *δκτώ*; ongetwijfeld doordat het voorafgaande numerale in de reeks *ἐπτά* luidde. Het telwoord „9” is er *heννέα*: vgl. 6 en 7: *ἕξ*, *ἐπτά* en 8: *hoπτω*. In het Lesbische dialect hebben „5” en „10” enige flectie gekregen: gen. *πέμπων*, *δέκων*, zonder twijfel doordat de lagere telwoorden de corresponderende vormen van huis uit wél kenden. Zo is er op IE gebied meer. Bij vlug tellen luidt „3”, volgens Adriani¹²⁾, in het Bare’e niet *togo*, maar *dogo*, naar *dua* „2”. Het wil mij dus voorkomen, dat men de anlaut van Min. *salapan* kan verklaren als een adaptatie naar *sambilan*.

III. Aan het oorspronkelijk subtractieve karakter van deze twee woorden valt m.i. niet te twijfelen¹³⁾: hetzelfde principe bij het uitdrukken van getalwaarden treft men aan in Min. *kurang aso duo puluhah* voor „19”, e.a.; bij „9” echter is deze wending met *kurang*, aldus Van der Toorn, niet in gebruik¹⁴⁾, — wat zal samenhangen met het bestaan van het in oorsprong gelijkwaardige *sambilan*. Voorbeelden uit andere IN talen ontbreken geenszins: Atj. *sakuran* „9”; Gajo termen voor „18” etc., Nias voor „19” etc.; het Dajaks kan op grote schaal van dit procédé gebruik maken; Makasaars, Madurees en andere talen kennen het eveneens¹⁵⁾. Ook in andere taalfamilies is het, eveneens vooral bij uitdrukking van getalwaarden die 1 of 2 kleiner zijn dan een 10-tal, welbekend: Lat. *undeviginti* en *duodeviginti* voor „19” en „18”; Skt. *ekonavimsati* „19”, en in het Vedisch *dvābhyām na śatam*

¹¹⁾ Voor bijzonderheden zij bv. verwezen naar M. Schönfeld, *Historische grammatica van het Nederlands*, § 106.

¹²⁾ Adriani, *Spraakunst der Bare’e-taal*, Bandung 1931, p. 324.

¹³⁾ Zie reeds Von Humboldt, *Kawi Sprache*, II, p. 261.

¹⁴⁾ J. L. van der Toorn, *Minangkabausche Spraakunst*, 's-Gravenhage 1899, p. 156.

¹⁵⁾ Vgl. ook Adriani, *Med. Ned. Zend. Gen.* 42 (1897), p. 141, waarbij R. A. Kern, *Verslag 8e Congr. Oost. Gen.*, p. 45.

„op 2 na 100”, in Fins-Ugrische, Ural-Altaïsche, Afrika-talen, en elders¹⁶⁾. Ter verklaring van dit verbreide verschijnsel, dat een frappante afwijking vormt van het algemene gebruik van optellende reeksen en formaties, wees Holger Pedersen¹⁷⁾ al lang geleden op „die Neigung die Zahlbegriffe möglichst anschaulich auszudrücken”. Een klein getal afgetrokken van het naasthogere ronde getal roept bij ‘de gemiddelde mens’ gemakkelijker een welomlijnd beeld van de getalswaarde op dan een groot getal bij het naastlagere tiental opgeteld. Psychologisch is „op 3 cent na fl. 10,—” niet hetzelfde als fl. 9,97; dat is aan iedere uitverkoop-houdende winkelier bekend. „De dag voor Kerstmis” is voor velen ‘concreter’ dan „24 December”. Frequentie formuleringen in de trant van het antwoord op: *Hoe oud is uw zoontje?* :: *De volgende maand wordt hij 5*, zijn in wezen eveneens subtractief. Het komt me daarom, in aansluiting bij Pedersens opmerking, gewenst voor er aan te herinneren dat de klassieke Sanskrit literatuur gereserveerd staat tegenover formaties van deze aard — de met *ūna-* gevormde telwoorden komen in strikt klassieke werken niet voor —, doch de epische en andere minder précieze literatuursoorten ze gaarne, de Middel- en Nieuw-Indische talen ze bij 19 enz. uitsluitend bezigen. De conclusie ligt voor de hand dat het subtractieve procédé in de klassieke tijd als ‘populair’, als behorende tot spreek- en omgangstaal werd beschouwd en daarom door de beoefenaars der hogere letterkunde vermeden. Waarmee het meer populaire karakter van vergelijkbare wendingen overeenstemt. Bovendien leidt het verbreide gebruik van tellen bij bepaalde afgeronde gehelen (landbouw, veeteelt, visserij, handel, transport enz.) gemakkelijk tot het meer overzichtelijke „bijna (op 1, 2 na) het eerstvolgende geheel”, zoals ook wij, sprekende, graag onze toevlucht nemen tot: *op 2 jaar na een eeuw, op 'n paar na een gros*. In een dialect vān het Ewe, waar „40” wordt uitgedrukt door het woord voor „snoer” (nl. kauris), is 79 „er onthreekt 1 aan 2 snoeren”¹⁸⁾. Het wil mij dus toeschijnen, dat deze subtractieve telwijze ook bij de substitutie van geërfde telwoorden door andere, althans bij 8 en 9, een factor is geweest waarmee men rekening moet houden. In sommige gevallen verdient het de voorkeur ‘substitutie’ niet door het ook door

¹⁶⁾ Verwezen zij naar E. Fettweis, *Das Rechnen der Naturvölker*, Berlijn 1927, p. 71 vlg.; J. Wackernagel, *Altindische Grammatik*, III, Göttingen 1930, p. 386; C. Meinhof, *Grundzüge einer vergl. Grammatik der Bantu-Sprachen*², Hamburg 1948, p. 120.

¹⁷⁾ In *Indogerm. Forschungen* 22, p. 343.

¹⁸⁾ D. Westermann, *Grammatik der Ewe-Sprache*, Berlijn 1907, p. 137.

anderen¹⁹⁾, in principe zeker niet ten onrechte, ter verklaring aangevoerde taboeverschijnsel, maar door deze telmethode begrijpelijk te maken.

IV. Het is een welbekend feit dat talstelsels vaak niet zuiver zijn, dwz. dat bv. een in een bepaald milieu in een bepaalde periode in gebruik zijnd 10-tallig stelsel blijkens tel- en rekenmethoden en blijkens het hechten aan bepaalde telwoorden doorkruist wordt door een stelsel waarbij bv. 5, 12 of 20 min of meer de positie inneemt van 10 in het 10-tallig stelsel. Men denke bv. aan het Deense *tresindstyve* „60” (3×20), *halvtredsindstyve* „50” (3e half $\times 20$), aan het Franse *quatre-vingt* etc.²⁰⁾. Dergelijke doorkruisingen komen ook op Indonesisch taalgebied voor: in het Sedik (Formosa) is 6 gebouwd op 3, 8 op 4; hoe deze feiten te beoordelen zijn is een tweede²¹⁾, ze wijken echter af van het in het algemeen in die taal vigerende stelsel. Merkwaardig is bv. ook het Ngad'a (Flores)²²⁾, waar „4” afwijkt: *vutu*, en „8” uitgedrukt wordt door *rua butu* (*rua* „2”); 6 is echter „5 (+) 1”: hier lopen 4-tallige en 5-tallige elementen door het 10-tallige. Men heeft ter verklaring van dergelijke verschijnselen meermalen naar een meer of minder duidelijk doorschemerend substraat willen grijpen²³⁾; maar dit is zeker niet de enige en ook niet altijd de waarschijnlijkste grond waarop ze berusten. Alleen al de omstandigheid dat ze soms in historische tijd opkomen en oudere in het hoofd-stelsel passende uitdrukkingen verdringen wijst er op dat andere factoren, bv. van commercieel-economische aard, in het spel zullen zijn geweest²⁴⁾.

In dit verband verdient het Sund. *genep* de aandacht: het drukt, bij afwezigheid van het gemeen- en oer-IN woord voor die waarde, (ě)*nēm*, „6” uit. Anderzijds is het zonder twijfel etymologisch identiek met Mal. enz. *genap*, dat behalve „even” (bij getallen), ook „vol, volledig, voltal-

¹⁹⁾ Zie Van Ronkel, o.c. — Verwezen zij ook naar Adriani-Kruyt, Bare'esprekende Toradja's, III, p. 32.

²⁰⁾ Hierover zeer onlangs, na vele anderen, L. L. Hammerich, Humanisme en Taalkunde, Groningen-Djakarta 1952, p. 4.

²¹⁾ Een complicatie is dat hier 2, 3, 4, 5, 7 de IN telwoorden zijn, 1, 6, 8, 9, 10 andere; boven 10 telt men 10 (+) 1 etc., dus 10-tallig, al correspondeert 20 niet met 2, enz. Zie E. Asai, Some observations on the Sedik language of Formosa, in *Philologia Orientalis* I, 1934, p. 50 vlgg. — „Zes” uitgedrukt door 3 + 3 en daarnaast, in dezelfde taalfamilie als 5 + 1 is echter ook van elders bekend; zie bv. ook Meinhof, *Vergl. Gramm.*, p. 118 vlgg.

²²⁾ P. Arndt, *Grammatik der Ngad'a Sprache*, *Verh. Bat. Gen.* 72, 3, Bandung 1933, p. 12.

²³⁾ Vgl. ook de opmerkingen van Capell over vergelijkbare feiten op Timor, *Peoples and languages of Timor*, in *Oceania*, 14.

²⁴⁾ Hierop hoop ik binnenkort in ander verband terug te komen.

lig" betekent. Het komt me voor dat men beter doet niet te zoeken naar een antwoord op de aldus-geformuleerde vraag: door welke oorzaken is het geërfde (*ē*)*nēm* „6" in het Sundaas verdrongen door een woord voor „even" dat in verband met de helft der telwoorden kan worden gebruikt (en bovendien onder omstandigheden als ominous geldt)?, maar liever te denken aan de betekenis „compleet": Mal. *dua puluh genap* „een vol 20-tal, a full score". De toevoeging van een woord voor „vol, compleet, alle" aan een numerale is niet ongewoon: in het Ngadju-Dajak wordt bij volle 10- en 100-tallen, volgens Hardeland²⁵), gewoonlijk *gēnēp* gezegd. Vgl. ook Bol. Mong. *no* in *opat no gatut* „vier volle, hele, honderdtallen"²⁶), en het gebruik van het met het Mal. *genap* verwante Bug. *ganna* etc.²⁷). Indien *genep* in het Sundaas speciaal bij of in plaats van het geërfde woord voor „6" gebruikt werd, omdat 6 er een rond getal, een mijlpaalgetal of 'limietgetal' was, zou de substitutie te verklaren zijn. Men zal dus dit woord bij voortgezette studie van de IN talstelsels in het oog moeten houden, aan de andere kant ook Mal. *gañsal*, *gasal* „oneven (aantal), ongewoon, afwijkend" (vgl. ook *gandjil* „oneven", en „vreemd, opvallend, merkwaardig, bijzonder, van het gewone afwijkend") daarin betrekken: als semantisch uitgangspunt zal hier aan te nemen zijn: „ondeelbaar door twee" wat bij het zeer verbreide en in tal van talen in allerlei woorden en uitdrukkingen blijken te rekenen met paren of dubbelzijdige grootheden (dualité-unité)²⁸) impliceert „incompleet, (van het normale) afwijkend". Men denke aan Sund. *gangsāl* „ondeelbaar (getal)" en aan het verbreide gebruik van uitdrukkingen voor „niet compleet" om „zonderling, afwijkend, niet goed wijs" te vormen: Ned. *ze niet bij elkaar hebben*; Ned. *zonderling* bij *zonder* etc.²⁹); Sund. *hanteu djedjeg* „niet compleet; niet goed wijs". Uiteraard zal men Jav. *gasal* „oneven" en OJav., Jav. kr. *gangsāl* „vijf" hiervan niet mogen scheiden³⁰). Heeft de welbekende neiging twee opeenvolgende getallen te verbinden³¹) iets met

²⁵) Aug. Hardeland, *Versuch einer Grammatik der dajackschen Sprache*, Amsterdam 1858, p. 91.

²⁶) Zie W. Dunnebie, in B.K.I., 86, p. 78.

²⁷) Korthheidshalve zij verwezen naar B. F. Matthes, *Boegineesch-Hollandsch Woordenboek*, 's-Gravenhage 1874, p. 61; Adriani, *Bare'e-Nederlandsch Woordenboek*, Leiden 1928, p. 161; p. 504 e.a.

²⁸) Zie mijn verhandeling *Reflections on the numerals "one" and "two" in ancient Indo-European languages*, Utrecht 1953, ch. I en passim.

²⁹) Nader besproken in de in de vorige noot genoemde verhandeling, ch. II.

³⁰) Zie reeds H. N. van der Tuuk, *Kawi-Balin-Nederl. Wdb. IV*, p. 752 en 824.

³¹) Verwezen zij naar F. S. Eringa, *Loetoeng Kasaroeng*, Den Haag 1949, p. 215 vlgg.

dit „5, ondeelbaar door twee: 6 compleet, vol” te maken? En met een paarsgewijze telling tot een ‘limietgetal’ 6? ³²⁾ Of met 6 als het tweede 3-tal compleet? Waarschijnlijker dan deze vermoedens lijkt: aanvulling van het mijlpaalgetal 5 tot het eerstvolgende door 2 deelbare gaf aanleiding 6 aldus te benoemen.

V. De door Kiliaan ³³⁾ gegeven semasiologie (∞ Skt. *saṃya-* „links”) van Jav. *selawé* „25” is m.i. te verwerpen; de door Roorda ³⁴⁾ voorgestelde (uit „een streng van 25 omwindingen om een haspel”) bevat ongetwijfeld een element van juistheid. Het bundelen (c.q. rijgen) van bepaalde aantallen gelijksoortige voorwerpen is niet alleen uitermate verbreid in het economische en praktische leven ³⁵⁾, maar ook een veelgebruikt hulpmiddel bij tellen, overbrengen van getalbegrippen, etc. Men denke aan Sund. *lawè* „25-tal” en „25 *gèdèng* (bos) rijst”; Bal. *telung benang* „75”; Mal. *setali* ³⁶⁾; voorts aan Jav. *belah* „halfhonderdtal” (behalve „50” wat uitgedrukt wordt door *sèket*: *iket* „bosje, halve garve pas geoogste rijst”, dus op overeenkomstige wijze) wat wel in verband te brengen is met *belah* „gespleten”, „halve bos of schoof rijst”, cf. Mal. *sebelah*, *belah* enz. Op Bali is *satak* „een ris van 200 (kèpèngs)” aanduiding voor „200” geworden; *hapusung* voor „1000” is weer een ‘bindsel’ van 5 dergelijke eenheden. Men herinnere zich ook het in verschillende grammatika’s besproken gebruik dat wat bijeengebonden, samengepakt, geregen, opgerold, verzameld is te tellen met zgn. classificatoren die overeenkomstige betekenis hebben: Bar. *pae patanco’o* „4 bos rijst”, bij *so’o* „band, bos, bundel”.

VI. Onder de zgn. breukgetallen neemt „ $1/2$ ” vaak een afzonderlijke plaats in. In tegenstelling tot $1/3$, $1/4$ etc. wordt $1/2$ in de IE talen niet uitgedrukt met een woord afgeleid van 2, evenmin met het rangtelwoord bij het 2e hoofdtelwoord, maar op een eigen wijze ³⁷⁾. Het Lat. *dimidius* staat in verband met *medius* „midden, middel-”, *medium* „het midden”; OInd. *ardhá-* „half, helft”: *árdha-* „zijde, kant, plaats, streek, deel (van

³²⁾ Literatuur in de in n. 28 genoemde verhandeling, ch. I; zie ook K. Birket-Smith, *Geschichte der Kultur*, Zürich 1946, p. 447.

³³⁾ H. N. Kiliaan, *Javaansche spraakkunst*, 's-Gravenhage 1919, p. 182.

³⁴⁾ Bij Gericke en Roorda, *Jav.-Ned. Hdwb.* II, p. 119.

³⁵⁾ Zie bv. E. Fettweis, *Das Rechnen der Naturvölker*, Berlin 1927, p. 25; p. 77; dezelfde, *Wie man einst rechnete*, Leipzig 1923; Marianne Schmidl, *Zahl und Zählen in Afrika*, Mitt. anthrop. Ges. Wien 1915; R. Thurnwald, *Zählen*, in M. Ebert, *Reallexikon der Vorgeschichte* XIV, Berlin 1929, p. 459 vlgg.

³⁶⁾ Zie bv. ook Adriani, *Spraakkunst der Bare'e-taal*, p. 329; H. Hendriks, *Het Burusch van Masarete*, 's-Gravenhage 1897, p. 13; voorts bv. Westermann, o.c., p. 81 enz. enz.

³⁷⁾ Zie mijn in n. 1 genoemd artikel, p. 137 vlg.

twee)" (vergelijk, in het Indonesische Tae' *hononga* „de helft" (niet 50 %), en tevens gebruikt in verband met de noord-, zuid- etc. zijde van een huis, eiland etc., en in verband met de andere oever van een rivier); Iers *leth* „zijde" en „half" (∞ Lat. *latus* „zijde", enz. De in de oude IE talen gebezigde termen lopen, behalve het merkwaardige Lat. *sēmi-* = OInd. *sāmi-* etc., dat een afzonderlijke plaats inneemt³⁸⁾, ook sterk uiteen: vgl. nog OSlav. *polū*, Lit. *pusė*, Got. *halbs* etc. Hier is dit, daar dat, met „kant", „midden" enz. samenhangende woord in gebruik geraakt om $\frac{1}{2}$ uit te drukken, waarbij de gefixeerde betekenis „50 %" pas op de duur en, onder de eis van nauwkeurigheid, in bepaald taalgebruik tot stand kwam. De bijzondere positie van $\frac{1}{2}$ hangt samen met die van 2. Beide begrippen zijn in natuur en mensenwereld zo vaak gegeven in al wat dubbelzijdig, tweekantig is, uit twee partijen bestaat, in twee stukken breekt etc. en in dat wat slechts één kant of één stuk van het geheel representeert, — „half" staat zo vaak tegenover „geheel, vol" en dergelijke (in de zin van „incompleet, niet volledig etc."), dat het vooral in milieus waar de belangstelling voor rekenkundige bewerkingen gering is, een begrip vertegenwoordigt los van of in verwijderd verband met de telwoorden in eigenlijke zin.

Verscheidene IN woorden stemmen daarmee overeen: in woorden als Jav. *palih* „in de helft", *sepalih* „een (de) halve" schemert het semasiologische uitgangspunt „een deel van een tweeledig of in tweeën deelbaar geheel, iets dat met iets anders onderling verbonden een geheel maakt" nog door: *paliha* „zooogbroer, -zuster", vgl. ook *silih* „elkaar, onderling" enz.; Sund. *sabeulah* „een helft, de ene zijde, de ene helft", *duwa beulah* „(de) twee helften": *beulah* „in tweeën splijten, door splijten uiteengaan; kloof; gespleten"; waarbij Mal. *belah* „in tweeën splijten" en „een van de twee delen waarin een paar zich splijten of onderscheiden laat, kant, zijde, richting": cf. *mata sebelah* etc.; Rot. *seli* „een van de twee zijden" (*limak seli* „de ene hand") > „helft"; in het Tae', waar *piak* „gespleten, gekliefd, splijten, klieven" betekent, is *buta sanpiak* „blind aan een oog"; Bol. Mong. *botak* „scheuren, splijten, in tweeën breken": *pomotak* „ $\frac{1}{2}$ vadem", *posi-botak* „weerszijden" (*posi-* drukt het begrip „tegenovergesteld" uit). In het Bimanees werd „half" uitgedrukt door *sadompo* „een deel", terwijl *dompo* met telwoorden in het algemeen verbonden als numeratief dienst doet: *tako edja pidu dompo* „7 stuks kaladie stengels"; *kapenta sadompo* „één plank"; *sadompo nai* „halve dag"; *lako sadompo* „een stuk van een

³⁸⁾ Zie de in n. 28 genoemde verhandeling, ch. II.

hond". „De wijze waarop men „een half" uitdrukt", merkte reeds Adriani voor het Bare'e op ³⁹⁾, „hangt vaak af van de wijze waarop het halveren plaats heeft. Een halve citroen heet *lemo saodjo* (*odjo* „rondom een insnijding in iets maken") of *saorwo* als hij dwars is doorsneden, *lemo sambira* indien de doorsnede overlangs is gegeven". „Als algemeen woord", voegt hij er aan toe, „heeft men *santongo*, dat niet steeds de juiste helft aanduidt, maar even vrij wordt gebruikt als ons „half" ". Dit „vrije gebruik" is ook hier primair ⁴⁰⁾. De betekenissen van *tongo*, de Bare'e representant van het verbreide Mal. *tengah* etc.: „midden, te midden van, midden in het. . .", elders ook „as (lijn van symmetrie), middel (lichaam) etc." wijzen het uit.

J. GONDA.

³⁹⁾ Adriani, Spr. Bare'e-taal, p. 330.

⁴⁰⁾ Men zie ook de opmerkingen van J. C. G. Jonker, Bimaneesche Spraakkunst, Verh. Batav. Gen. 48, p. 243 vlg., en Rottineesche Spraakkunst, Leiden 1915, p. 305.